

134

Б. ГРИНЧЕНКО

СТ-3
Г. 86x

ХАТКА В БАЛЦІ

Ілюстрації П. Лапина

УНДІП
Перевірено
1952 р.

БІБЛІОТЕКА
№ 10204
Трудової Школи № 6

УНДІП
ПЕРЕВІРЕНО
1962 р.

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
1927

С. ПЕРЕТІН
1927

7208.
543/а

Українське видання № 510к (2063)
Держтрест «Київ - Друк»
Перша фото-літо-друкарня
Зам. № 1550ж—4000.

ХАТКА В БАЛЦІ.

I.

Хутір Маненький так звано тим, що в йому було всього три хати. Та згодом він іще поменшав, бо зосталося тільки дві: одна згоріла, то чоловік не схотів більше на хуторі жити, а подався назад у слободу.

Степова, не дуже велика, річка крутилася туди й сюди серед рівної площини та й проробила собі якое дві дороги: одну в той бік, де було село, а друга була— сказати-б—балка. Устаровину, як води в річці було мало, то і в балці сухо було; а як її більшало в річці, то вона заливала й балку, а в великі дощі розливалася широко й далеко по степу, топлячи хліб. Колись, за панського ще права, пан ізвелів насипати добру греблю, щоб загородити річці дорогу в балку. Тепер уже не могла річка розливатися набік. Балка була завжди суха,—тільки погожа вода з холодної кринички протікала по їй дзюркотливим струмочком. Панові сподобалася дуже ця балка, то він і почав заводити там хутір. Уже він посадив там трьох хазяїнів, аж тут вийшла воля, і більше ніхто не пішов у балку. Хутір стали звати Маненьким і звали так і тепер.

Дві хаті стояли одна від одної далеченько. Одну одній видко було добре; як гукнеш, то чути голос, а слів хоч скільки гукай, не розбереш. Більша стояла по один бік балки, геть вище вгору й ближче до греблі. Друга, менша, притулилась із другого боку балки, мало не на самому дні, біля кринички.

Більша хата була гарно обгороджена, у дворі було повно повіток та хлівів, а в їх товару та коней багато. Там жив заможний господар Корній Гончаренко. Він був непитущий, працьовитий господар, трохи скупий і добре вивчив приказку: «хто шага не береже, той сам шага не вартий». І він дуже беріг того шага, може аж надто дуже, бо коли-б менше, то більше-б Корнія люди любили, був-би він сам добріший. У декого з своїх громадян він купив кілька наділів, а потім у одного панка невеличкий клаптик землі,—і було в його таке господарство, що люди приходили в його ласки, помочи запобігати, а сам він думав розкидати стару хату та вибудувати нову, кращу. У село він вертатися не хотів, бо був одлюдько великий. Ніколи ніхто не бачив, щоб він сміявся,—тільки всміхався часом своїми твердо стисненими вустами з-за чорних усів та бороди, а його неласкаві темні очі завсігди так дивилися, мов-би він усе гнівався. Він трохи не такий був, поки жила його жінка. А як вона, молода ще, вмерла,—він осмутнів одразу. Але ще більше він осмутнів, як померло в його два дорослі сини. Синів любив Корній дуже, і смерть їх важка йому була: він їм дбав господарство, думав їх людьми, хазяїнами поробити. Як вони повмирали, Корній не за-нехав господарства, понаймав наймитів, і хазяйство

...Дві хати стояли одна від одної далеченько...

все кращало, та сам господар зовсім похмурнів, одлюдком зробився. Тепер тільки й було в хаті веселого, що Марта, найменша і єдина тепер Корнієва дитина. Поки сини були живі,—Корнієві якось байдуже було до дочки малої: він знав, що дівчина—чужа користь, і мало про неї думав. Але як сини повмирали, то він потроху став прихилятись до дочки. А дочка зросла й почала сама господарювати; розцвіла—і почали на неї задивлятися бачачі на красу парубоцькі очі. Та тільки багатий був Корній, то не всякому вільно було й зводити очі на його дочку.

На селі Корнія не люблено, але трохи його всі боялися.

— Цей такий, що як уже чого схоче, то й воду запалить, аби свого доскочити!—казали про його люди.

І Корній жив собі сам із дочкою, та ще в його в хаті була наймичка та двоє наймитів. Було в тій хаті сумно,—тільки Марта, весела та щебетлива, звеселяла її. Та останніми часами чогось і Марта притихла й осмутніла...

Стоячи на горі, згорда позирала Корнієва хата на поганеньку хатчину, що тулилася на дні в балці. А хатчина була справді поганенька. Маленька, з трьома віконцями сліпими, зморщилась вона якось, іскорчилась—три чисниці їй до смерті. І замолоду вона була поганенька, а тепер уже й зовсім як стара баба зігнулася. Огорожа погана, у дворі мало будівлі, ще менше живого: тільки коняка показувала там свої ребра, та Рябко худий сновигав по двору.

І не диво, що хата була вбога. Покійному Грицькові,

хазяїнові її, не щастило, а тоді він умер, а вже хіба вдова з малим сином що зробить? Правда, син Демко зріс, гожим та хазяїновитим парубком став,—може-б тоді й покращало жити, так удові доля увірвала нитку: засипала сира земля спрацьовані руки, виплакані очі.

Зостався цієї весни Демко сам та й став думати-гадати, що йому в світі робити? У його був старший брат, записаний у ревізію, та вмер. Через те Демко мав два наділи. Та другий наділ не могла вдова оплатити, і його купив Корній. До кожного наділу мусить бути двір. Та один двір Грицьків там, на селі, уже хтось забудував, бо вдова не могла обстояти його,—зостався тільки двір у балці. Корній, як купив наділ, то спершу мовчав, а тепер став домагатися й місця на селитьбу: давай, бери де хоч, щоб було! І дуже йому хотілося забрати в Демка оце дворище, що в балці, бо воно з його селитьбою сумежне було. Демко й Корній зазмагалися, запозивалися.

Ото сяде Демко в свято під хатою та й почне думати, як-то йому з недолі вибитися. І спершу дума про господарство, про коняку, про поле, а тоді вже починає думати про сонце ясне—і як це воно світе, і що воно там світе? А от небо блакитне, чи правда-ж, що воно скляне? От якби в його були крила,—полинув-би він туди, до блакитного неба, купався-б там у сонячному світі, як ота пташка-щебетушечка в йому купається. А тоді полинув-би вище, вище, аж до божого престолу спитатися: чому нема правди на землі? І як його так жити, щоб по правді жити? Демко силкується це робити, але робить якось помацки, не розуміючи,

що й до чого. Хоч-би читати вміти—мабуть по книжках видко, як з правдою не розминатися. А ще краще, як-би могли злинати туди, високо, аж до неба—там-би про все, про все можна довідатися...

І довго сидить отак Демко, втопаючи своїм ясним поглядом у глибоку блакить небесну, слухаючи пташок щебетливих, а ласкаве сонце перебігає промінням золотим по його молодому обличчю, трохи блідому, але чепурному та привітному, з високим лобом, з рівним носом та з маленькими вусами темними. І дивиться Демко замисленими очима на небо, про все забуваючи, аж поки схаменеться з якої несподіванки і знову до гірких дум про своє господарство вернеться.)

Ох, це господарство! А тут іще Демкові до голови думка ввійшла одна, і через ту думку хотілося йому, щоб у його хата була не на курячій ніжці, а саме така, як у Корнія, щоб він міг рівнятися з Корнієм заможністю. Хотілося йому цього не тим, щоб він уже такий до багатства прихильний був, а через те, що й він був із тих, кому не вільно було зводити очі на Корнієву дочку Марту. Але-ж дівчина була така гарна, так ясно блищали в неї веселі карі очі, так лобо всміхалися її уста червоні!.. І Демко, скоро де стрівав Марту,—зводив на неї очі...

Ох, це було негарно, дуже негарно, бо тим Демко робив зло Марті. Що-разу, його зустрівши, вона чогось червоніє, чогось турбується і вночі не спить, і завтра вранці встає бліда, і очі в неї погаслі... І дивується сонячний промінь, що тільки він сам сяє у Корнієвому садку, і смутніють пташечки, що тільки вони сами ще-

бечуть-виспівують, життя молоде та сонячне та веселе уславляючи...

Ох, як-то дуже погано робив Демко! Але він про те не думав,—його недобре серце хотіло ще більшу шкоду зробити бідній дівчині. І він став її словом займати, і вони почали довго стояти на леваді під вербою. Стоять та розмовляють, а проміння над їми сяє, а пташки примовкнуть та й слухають... та й слухають... І їм, співочим пташкам, стає дуже заздрісно, бо чують вони, що Демко з Мартою виспівують одне одному такі пісні, що таких ніколи не здолають заспівати вони, щебетливі пташки.

Але-ж після тих пісень ще смутніше ставало й Марті, і Демкові, бо Марта була багатська дочка, а Демко—сирота-харпак. І пташки, дивлячись, як молода пара сумуючи розходилася, починали радіючи щебетати:

— А так-так! цінь-цінь-цінь!

То визначало: так тобі й треба! кинь, кинь, кинь цю думку.

Але ні Марта, ні Демко кидати її не хотіли.

І що-ж із того сталося?

Старий Корній був письменний. Він навіть любив письменство. Обидвох синів він понавчав читати,—писати й сам не дуже вмів. Як повмирали сини, то почав Корній думати про дочку не як про чужу користь, а став гадати про зятя в прийми. Йому схотілося й Марту навчити письма. А дівчина вдалася тямуща, то й навчилась.

Демка-ж читати ніхто не навчив. Демків батько

був неписьменний. Але Демкові страх як хотілося вміти книжки читати, і одного разу він сказав Марті:

— Яка ти щаслива, що вмієш письма!

З цього повстала розмова про письменство, а з тієї розмови повстало ось-що.

II.

Одного разу Корній поїхав у неділю до міста на базар. Марта зосталася дома. Випадком сталося так, що вернувся він раніше, ніж звичайно. У хаті нікого не було. Розпрігши коня, повів його на леваду пастися. А на леваді, саме над річкою, була купка дерев, шматочок гайку маленький.

Підходе Корній до тих дерев і чує,—щось гомонить. Він пустив коня, а сам прислухався.

— Ну, читай оце!—каже Мартин голос.

— Вірую во єдиного бога...—читає повагом парубочий голос.

Ніби той голос і знайомий Корнієві, але хто це—не вгадає він...

— Кого-ж це вона вчить?—подумав Корній і не міг зрозуміти.

А тим часом школяр прочитав уже якусь там частку «Вірую».

— Любий, що я тобі казатиму...—перепинив Мартин голос читання.

— А що?

— Нащо ти гніваєш батька?

— Як?

— Та так!.. Он і знову позавчора прийшов батько

...Він пустив коня, а сам прислухається...

з громади такий сердитий. Прийшов удвох із Панасом і почали тебе лаяти.

— За що?

— Та що ти за Секлету оступивсь.

— Ну, й як-же-ж мені було не оступитися, Марто? Хоче громада в неї землю забрати. А що-ж бідна вдова тоді з малими дітьми робитиме? Твій батько каже:—Треба забрати, бо не повинні ми за неї викупа платити та відбутки відбувати.—А я кажу:—Ні, це не по правді буде. От-от син у неї підросте, на той год уже з його робітник, тоді вона потроху й оплатиться, а тепер, як однімемо,—що-ж їй—у шум з головою? Це буде, кажу, не по правді.—А батько твій:—Ти знаєш правду! Тільки патякати вмієш!—Ну, й зазмагалися...

— Ото-ж і погано!..

— Ну, а скажи по правді: чи можна мені було не оступитися за бідолашну жінку?

— Та ні, не можна... Ох, і нащо батько так роблять!.. А що ми робитимем?.. Ну, годі, читай далі!

— Е, ні! Це теж буде не по правді, — відмовля школяр.

— Чому?

— Ти-ж сама казала, що як прочитаю опоки, то поцілуєш.

— Ач, який пам'яткий! Це так знаєш!.. Ну, та нема вже чого з тобою робити!..

Почувся поцілунок.

Корній уже знав, хто цей школяр. Він кинувся крізь кущі й став перед молодою парою. Марта з Демком посхоплювались.

— Дак он хто тут ходє! І смієш ти сюди лізти? Гєть звідси зараз, злодіяко!

Демко відразу зблід, а потім почервонів.

— Дядьку, я не злодіяка! Ми з Мартою...

Але Корній не дав йому доказати:

— Гєть, ледацюго, щоб твого й духу тут не було!—
гримнув він на парубка.

Демко побачив, що з Корнієм тепер ні до чого не добалакаєтьсє, а сварок він не любив. Жаліючи він глянув на бідолашну Марту й пішов з левади, промовивши:

— Нехай иншим часом побалакаємо, дядьку, як ви добріші будете.

Батько й дочка зосталися вдвох на леваді. Марта стояла, спустивши очі, крутячи в руках нещасливу граматку, що призвела до такого лиха. Корній дивився на дочку кілька часу мовчки.

— Марто!—озвався врешті.

— Чого, тату?

— Гляди, щоб я більше ніколи не бачив його й близько біля тебе!

— Тату, я його люблю.

— Ти думаєш, що я тебе за його, за харпака, за ледацюгу віддам?

Спущені додолу дівочі очі глянули благаючи на батька.

— Хіба-ж Демко ледацюга, тату? А що він бідний...

— Мовчи вже!—ніколи ти не будеш за їм! Кинь ці думки і не смій і дивитися на його!

Батько повернувся і, не глянувши й разу на дочку, пішов до хати. Дівчина зосталася сама.

Не смій ні думати про його, ні дивитися на його! Он що каже батько. Може-б вона й не сміла думати, так-же-ж не може не думати. І хіба батькові жити з Демком? Не батькові, а їй. І вони будуть жити вкупі, будуть! Але-ж який сердитий сьогодні батько був, який сердитий! І бідній дівчині відразу так важко зробилося на серці, що вона впала знову на траву й гірко заплакала. Вона плакала, а сонечко сяло над нею з неба, а пташки щебетали. Маненькі веселі пташки—вони тепер жаліли бідну дівчину і щебетали, щоб її розважити.

А тим часом Корній ішов до хати. Він був страшно сердитий. Як він смів, оцей харпак! Невже він думає, що Корній оддасть за його свою дочку? Але не дурний: уміє зазіхати на чуже добро, знає, що єдина дочка, що все їй буде. Та тільки облизня піймає!..

Скільки йому цей Демко дошкуляє в громаді своєю правдою, а оце ще й сюди притисся, і тут упокою не дає! Ні, треба вже його викурити відсіля! Час уже й добро своє, дворище, в його забрати!

Дуже сердився Корній і днів кілька до дочки зовсім не озивався, а сам усе думав про те, як-би йому відс'тя, з хутора, Демка витурити, бо він добре знав, що поки Демко житиме так близько, то не вглядиш за Мартою. Перш Корній допоминався дворища Демкового, та не дуже наполягав. Але тепер треба до цього добре взятися. Корній пішов до писаря на пораду, та й той не міг нічого певного сказати:

— Воно, Корнію Семеновичу, звісно, що вам того дворища треба, бо полагається воно при наділі; та й йому-ж полагається так само, і як-же його вигнати

з тії селитьби, де він живе, коли в його є наділ? Воно, звісно, можна-б спробувати, та... ви сами знаєте, який цей Демко зубатий у громаді, то він і по судах собі дорогу знайде. Треба щось вигадувати, треба думати...

Корній дав трохи писареві, щоб веселіше думалося, і пішов додому ще сердитіший. Вернувшись додому пізно ввечері, він побачив, що Марта йшла від Демкової хати.

— Ти куди бігала?—grimнув він на дочку.

Та зблідла, але відмовила твердо:

— До Демка.

Корній спалахнув з гніва і почав ляяти дочку: і як їй не сором самій бігати до парубків та ще до такого ледацюги! От як попаде він її за коси, та як дасть матланки!

— Чуєш ти?—кричав він,—чуєш, що я тобі кажу: я на тобі ломаку поламаю, коли ти туди ходитимеш. Викинь його з думки!

— То ваша сила, тату: хочете бити, то й бийте; та тільки ломакою з душі нічого не виб'єте.

Усю ніч виплакала Марта: ніколи батько так до неї не говорив! А Корній сам собі казав, що хоч як, а мусить він витурити Демка звідси.

Але-ж як це зробити?

Корній у голову заходив, способу до того вигадуючи, і нічого не міг вигадати.

III.

Літо було дощове. Дощів ішло скрізь стільки, що корита маненьких степових річок виповнялися каламутною сіро-рудюю водою. Маненькі річечки ставали

справжніми річками й заливали слободи, городи. Але хутір Маненький був безпечним, бо його захищала висока гребля. Та коли-б і гребля не вдержала, то страшно було самій Демковій хаті, а Корнієва стояла так високо, що вода не могла до неї досягти.

Була субота. Марта випрохалась у батька на завтра до церкви і вдвох із наймичкою пішла на село звечора. Вона мала там переночувати в подруги, щоб завтра рано вранці поспіти до утрені.

Дівчата пішли з дому вже смерком. Щебечачи збігли вони на гору й подалися понад балкою. Скоро високий горб закрив од їх батькову хату. На дворі вже зовсім споночіло.

— Тепер уже я сама піду,—промовила Приська-наймичка.

— Ну йди-ж, сестричко, а я туди піду.

— Та гляди-ж не барися, сестричко!—перестерігла Приська Марту.—А може-б я підождала тут?

— Ні, не треба, бо може загаюся. Я й сама прибіжу.

— Ну, гляди!

Дівчата розлучилися. Приська пішла вправоруч до села. Марта постояла трохи, а тоді завернула вліворуч і почала збігати в балку.

Вона вже зазделегідь умовилась про це з Приською. Марті треба було побачити Демка. Треба було через те, що їй хотілося цього; потім іще хотіла сказати Демкові, як батько казав, що цієї осені мають старости в їх у хаті бути. Від кого—батько не згадував, але це було Марті байдуже, бо знала, що не від Демка.

Про це та про багато ще інших—дуже, дуже важливих—річей мала поговорити Марта з Демком. Все це не давало їй спокою. Вона дві ночі мало-що й спала за всякими думками. Побачитися з Демком інакше не могла, бо батько так за нею й зорить,—то мусіла випрохатися до церкви, щоб по-темному забігти до Демка й розказати що треба.

Демко-ж тим часом справді вже був дома. Він мав сьогодні їхати в г'ород на ніч, та облишив, бо товариш із слободи попрохав на день коня. Він поїхав на село, покинув там коня, вернувсь, і тепер, упоравшись, сидів на приспі, та й думав.

Думав про Марту та про те, що вони мають робити... Про своє письменство... Він уже навчивсь од Марти читати, а самотужки й писати вчився: добув у дяка зразок і доти працював над їм, поки подужав хоч трохи писання... у його вже є кільки книжок, ще й у людей бере читати... тільки ніяк він не знайде такої книжки, щоб там посписувано було, як гарні порядки громадські завести...

Білий світ одразу осяяв Демка. Він глянув угору. Було хмарно й темно, а тепер хмари порозходилися й випустили на волю місяць. Білолиций позирнув на землю, і його погляд упав на неї сріблястим світлом.

— Демку, чи то ти?—почувся біля парубка тихий голос.

Демко стрепенувся й глянув. Перед їм, уся в сяєві, стояла Марта.

— Марто!

— Тихо, не кричи!—прошепотіла дівчина.—Та хо-

КІЇВСЬКА ФІЛІА
Н.-Д. ІНСТИТУТУ
7208.

дім швидше в хату, а то так видко: йтиме хто стежкою, то побачить нас.

Проз Демкове дворище була стежка через балку. Хоч і не часто там ходжено ввечері, та все-ж Демко повів дівчину в хату.

Світити не треба було. Сівши закохані біля вікна, дуже добре могли бачити одне одного, бо місячний світ не тільки їх повивав, але й заливав усю хату.

Парубок та дівчина сиділи й розмовляли тихо, мало не пошепки. Іноді слова стихали зовсім, як двоє уст доторкалися одні до одних.

Про що вони розмовляли?

Вони переказували одне одному ті старі, як світ, слова, що завсігди стають нові, скоро серце прихилиться до серця. І їм ті слова були тепер нові, і через те вони обоє були щасливі.

— Марто, коли батько не згодиться, давай утечемо!

— Я спершу кинуся батькові в ноги, буду прохати-благати: а може вони зласкавляться над нами.

— А як ні? Тоді втечемо?

— Куди? Чого?

— Кажуть, у городі є такий батюшка, що звінчає без батька.

— Ох, а як-же то проти батька йти, закон ламати?

— То не ламай закону,—тоді підеш за нелюба.

— Ні, за нелюба не піду. Нехай хоч уб'ють. Або твоя, або нічия!..

І тоді полилися ті старі, але такі дорогі, такі любі, такі нові слова про те, що він її любить без міри, а вона його без краю, і уста шукали уст, а соловейко,

сидячи біля хати в кущах, голосно та радісно видзвонював їм до тих слів свою солов'їну музику...

Спершу Марта щебетала жваво й весело, але далі почала притихати. Її обнімала втома. Вона прихилилася на груди Демкові й замовкла.

Демко пригорнув дівчину до себе, зіперся на лутку, і так вони сиділи тихо, нічого не кажучи, але щасливі, спокійні....

Іноді нахилився Демко й доторкався своїми губами до уст дівчини, і ті уста злегенька відповідали йому поцілунком, а очі всміхалися.

Тиша була в хаті...

Молода пара забувала, де вона й що з нею...

Демко ще раз нахилився поцілувати дівчину, але її уста не поворухнулися. Він глянув на її очі—вони заплотились.

Дівчина спала.

Демко сидів не ворушачись. Нехай одпочине, бо казала, що не спала дві ночі.

А йому так гарно, так любо почувати біля серця дороге серце.

Убога Демкова хата, звичайно повна самотности й суму, тепер здавалася йому царським палацом, бо в їй було його кохання. Це був палац, небесним сріблом побиваний.

Демко прислухався до Мартиного дихання, іноді тупився злегенька щокою до її голови. Чи довго так було, він сам не знав. Він зовсім забув, де він і що він.

Чув тільки, що без міри щасливий.

Далі він помітив, що сріблястий світ погас,—хмари знову закрили небо.

Марта все спала.

Потім Демко чув щось невиразне, так мов ліс десь шумів. Він хотів подумати, зрозуміти що воно, але вже не почув нічого.

Щасливі закохані спали. Вона в обіймах у його.

А ніч обнімала їх обох.

IV.

Удень Корнієві трапилося йти через греблю. Ідучи він тудою, помітив, що в одному місці кріз неї дзюрчить вода.

— Бач, таки пробило дірку!—подумав Корній.— Треба забити.

І він обглядив те місце, де йшла вода. Воно було недалеко від поверху і дуже небезпечне. Коли його зоставити як є, то за кільки часу вода проб'є більшу дірку і нарешті зірве в цьому місці верх із греблі,—тоді річка шугне в балку.)

— Треба забити дірку,—думав Корній, ідучи додому,—а то вода залле балку й Демкову хату.

А воно й не погано було-б, якби залила. Вода збігла-б, розваливши хату, двір зостався-б Корнієві, а Демко подався-б куди инде, то й не було-б клопоту з Мартою. І це так легко може зробитися: нехай собі вода тече,—вона зробить своє діло...

Корній вернувся додому і не йшов лагодити греблі. Яке його діло? Йому байдуже, до його вода не сягне, хоч у річці її тепер і багато: мабуть десь угорі дощі ве-

ликі йдуть,—тим вода все прибуває та прибуває. Ну, й нехай вона робить, що робить! Хіба Корнія приставлено греблі доглядати, що він має її лагодити?

Ну, а як вода залле балку вночі, то вона потопить і того, хто в хаті.

— А мені яке діло?—подумав Корній, але зараз-же почувся, що йому до цього діло є. Він може обрятувати чоловіка, та не хоче,—хіба це не однаково, що прийти та самому його втопити? Треба-б піти на греблю, або послати наймита полагодити.

— А що, дядьку,—запитався його в дворі наймит,—чи ми на завтра не поїдемо в город?

— Чого?

— Та на базар.

— А чого ми там не бачили.

— А хіба я знаю? Може чого треба.

Корній знав, чого наймитові було треба: по дорозі в город була його слобода, і парубкові хотілося в город, щоб заїхати додому. І Корній одмовив:

— Нічого там не треба.

Наймит помовчав, а тоді додав:

— А он сусіда їде.

— Демко? А ти почому знаєш?

— Сам мені казав.

Корній мовчки відійшов геть, але на греблю не пішов, і наймита не послав.

То й добре! Нехай собі Демко цю ніч їде, а тим часом вода зробить своє діло. Він вернеться, як уже його хата буде в воді. Аби вода була добра, то її зовсім розвалляє, бо то хатка на курячій ніжці. Та, здається,

вода таки добра буде, бо в річці її дуже багато. То й гаразд!

Корній повештався ще по хазяйству, зробив дещо, думки все не покидали його.

Добре-ж, як за цю ніч вода розміє греблю та залле балку, а як ні? А як на тую ніч? Тоді вже Демко буде дома.

— Ні, так не можна!..

А ще й так може бути, що завтра вдень, вернувшись Демко з города, помітить, що греблю розмиває та й полагодить її сам. Тоді нічого й не станеться, і все буде, як і досі.

І так не годиться! Так довго Корній дошукувався способу спекатися Демка, і тепер так легко це робиться, самé робиться, і може з цього нічого не вийти! Треба якось радити.

Але як?

А в тім... Почому він знає, що Демко тоді тут не житиме? Корній сам на себе розсердився за цю думку. Ну, певне не житиме! Як розваля йому хату, хліви, замулить садок, то тут, щоб направити все знову, стільки буде праці та клопоту, що не варто буде й панькатися. Певне подасться в безпечніше місце—на село. Корній сам дбатиме, щоб громада дала йому там хоч поганенький двір.

Та треба так ізробити, щоб таки подався.

Але як-же його зробити?

Ну, сказати, там небагато й роботи: копирснув залізною лопатою раз та вдруге, та витяг скільки там гнилих хворостин та й гөді, а то вже вода сама зробить.

Хіба розкопирсати?

А що-ж це воно буде? Хіба-ж не однаково, що хату підпалити, що це? А хіба-ж він хотів бути палієм?.. Ні, нехай йому всячина! Облишити про це й думати.

Корній знову заходився коло свого діла, а сам тим часом усе поглядав на Демкову хату. От він бачить, що Демко викотив на серед двору воза. Далі веде коня запрягати. То наймит не збрехав—справді поїде в город.

Корній бачив, як Демко запрягав коня, ходив у хату, знов виходив і таки поїхав.

Тим часом прибїгла Марта проситися на ніч на село, щоб завтра піти до церкви. Знаючи, що Демка нема дома, то й не може він зустрітися з дівчиною на селі, Корній не сперечався. Марта побігла від його весела.

— Еч, яке козиня! Як за їм углядиш, коли цей шибеник буде тут?

Корній ще походив, подумав і гукнув на наймита.

— Степане, запрягай коня!

— Якого?

— Гнідого.

— Нащо?

— Поїдеш у город.

— А ба! Я-ж казав, що чогось та треба буде.

Іхати не треба було, але Корній вигадав потребу: нехай цього Степана не буде дома, а то він такий, що всюди свого носа так і вткне. Марта з Приською підуть. Правда, ще другий наймит застається дома, але

він спить на току, та ще й так добре спить, що хоч у дзвони бий над їм, то не збудиш.

Швидше наймит повечерявши, рушив у дорогу. За їм, трохи згодом, пішли Марта з Приською.

Уже смеркало. Другий наймит пішов спати на тік. Корній zostався сам.

V.

На небі було хмарно. Корнієві це було добре. Але треба було трохи підждати: часом бувало, що і ввечері йшов хто греблею з хуторів на село, або з села на хутори. Як уздрить хто, то буде зовсім кепсько.

Корній пішов у хату й ліг на полу. У голові в його мов стукало щось. Але він усе думав про своє діло. Він візьме залізну лопату й копирсне кілька разів. Буде досить.

О, що це? Відразу ясний світ упав у хату.

Корній глянув у вікно й побачив, що хмари розійшлися і засяв місяць.

— Лиха година його просила!—подумав Корній, розсердившись.—А це-ж гріх так на місяць казати!... Та тільки нащо-ж він саме тепер із хмар випірнув? А що, як він усю ніч отак світитиме?

А в тім можна зробити діло, як він зайде. Тільки треба не лежати, а то як заснеш, то ще проспши, а другої ночі такої вже може ніколи не буде.

Але даремно Корній боявся заснути.

Йому було не до спання. Мов пропасниця починала його трусити: то морозом сипне з-за спини, то полум'ям у голову вдарить.

— Чи це я не занедужав часом? — думав собі Корній. — Та ні, це дурниця! Тільки хоч-би швидше! Хоч-би цей місяць за хмари зайшов!

А місяць і не думав заходити: гордо та ясно сяючи, тихо він плив на просторі серед блакитного неба. Хмари, правда, були, але з другого боку.

— Хоч-би вітер повернув та знову погнав назад хмари! — подумав Корній і вийшов з хати подивитися, звідки вітер. Вітер наче й справді повернув, і хмари тихо-тихо, ледви помітно, знову почали насувати на місяць.

— Ще трохи перечасувати, — подумав Корній, — то й можна буде йти.

Він вернувся у хату і сів за стіл. Далі схопивсь і почав сновигати по хаті. Неспокій усе більший та більший обіймав його. Він зазирає у вікно, чи не нахмарило вже. Але там було ще й досі ясно.

— От усе складається мені на шкоду! — думав сердито Корній.

Але трохи згодом він побачив, як біле проміння, що лежало на всю хату, почало тремтіти, то пригасало, то знову сяло: то хмарки невеличкі набігали на місяць і пропливали далі. Але потім мусила насунути вже велика хмара, бо сріблястий світ одразу погас, а далі й зовсім у хаті поночі стало.)

— Уже час! — подумав Корній, насунув шапку на голову, взяв у сінях лопату й тихо-тихо відчинив двері.

Він визирнув спершу, чи не видно кого. Не було, звісно, нікого, і було таки добре поночі. Місяць потоп у широкому морі темних хмар, що залягли півнеба.

Корній постояв ще в дворі, послухав, чи не чуть наймита з току. Тоді помалу пішов до воріт. Тільки взявся за хвіртку,—щось ззаду обхопило його за стан. Корній так і похолов. Але за мить уже він зрозумів, що то собака: здоровий пес Хапай мав звичай обнімати своїми кудлатими лапами.

— Геть, ідольська тварюко!—сердито відіпхнув його Корній.

Ображений Хапай повернувся і почапав геть.

Корній вийшов із двору і швидко пішов до греблі. Чоботи гупали, і Корнієві доводилося здержувати ноги, щоб тихше йти.

Він зійшов із скосогору і наблизився до греблі. От погано він учинив, що не зробив ніякої прикмети на тому місці, де вода тече, а тепер як його поночі знайдеш? Корній знав, що це було мабуть посередині, і вийшов на середину. Почав прислухатися, чи не дзюрчить вода—не чуть. Пройшов трохи далі,—тут почув. Він тоді ліг грудьми на греблю і перехилився у прірву, шукаючи рукою, чи не намацає, де вода тече. Нема! Він перехилився ще дужче, поколов руку об колючки і сягнув нею далі. Холодна течія облила йому руку.

— Є! добре!..

Він подививсь і глянуь на річку. Води ще побільшало. Якби ще на піваршина піднялась угору, то полилась-би через греблю. То треба пособити їй, коли вона сама не зможе.

Корній узяв лопату в руки і спинивсь. Він глянув округи. Скрізь було темно; балка лежала перед ім якоюсь глибокою чорною смугою; з правого боку вгорі

чорніла його оселя; вода в річці ледви блищала. Корній прислухався й нічого не чув. Тільки здалека, з слободи, чути було собаче гавкання, та й воно стихло.

Корній спинився. Чи не кинути? Еге, кинь!—а він же не кине твою дочку з розуму зводити, та й зведе, а ти, старий дурню, сидітимеш сам та кулаки гризтимеш. Коли в його не буде хати, то може він і зовсім з села повіється на заробітки, щоб на нову хату грошей заробити, а Корній тим часом оддасть Марту,—тоді вже край буде. А коли тепер він його не вижене, то нічого доброго з Мартою не буде. Та й не з його, а з своєї землі він його вигонитиме, бо він, Корній, цю землю купив. Чи то-ж він винен, що Демко такий упертий, і не хоче йому віддавати того, що треба? Сам заробив...)

Корній натиснув на лопату. Суха, втоптана та пририта ногами й колесами земля була тверда, як камінюка, і лопата не йшла вглиб. Поки Корній прокопав перший рівчачок упоперек греблі, то добре впрів. Але треба його ширшого зробити, а то й не розкопаєш. Там далі повинно бути м'якше. Але-ж і клята лопата, яка тупа!

Налягаючи Корній з усієї сили, зробив широкий рівчачок, тоді пробив іще далі вглиб. Там уже був гнилий трухлявий хворост. Корній відкидав його то лопатою, то руками. Тоді знову була глина, тільки вже м'якша, з нею легко впоратися. Нахилився і взявся руками,—глина і хворост, що під нею, були мокрі.)

Він положив лопату, став навколішки й почав руками ламати й витягати мокрий гнилий хворост. Трохи тріщить. Коли-б хто не почув!...

Нарешті Корнієві пальці увійшли в холодну течію. Тремтячими руками Корній почав уже не витягати, а якось ірвати цурупалок за цурупалком, поспішаючись, щоб швидше, швидше зробити. Трапилась якось велика ломака, що не ламалася відразу. Корній з усієї сили смиконув її й переломив, розідравши собі руки так, що аж кров потекла. Але скоро він викинув ломаку, його вуха зараз почули, як вода задзюрчала жвавіше й голосніше.

Корній спустив лопату в прокопаний рівчак. Він був завглибшки з піваршина.

Ще ширше й глибше! Корній ще трохи покопався. Вода вже не дзюрчала, а шуміла, пливла з річки.

— Овва! треба самому тікати, а то як зостануся по цей бік балки, то зараз люди знатимуть, чого вода греблю прорвала.

Він перестрибнув через воду й побіг додому. І відразу страх якийсь обняв його, обсипав його холодом. От-от доженуть, от-от побачать, що це він,—у тюрму закинуть!.. Корній біг, не озираючись, як божевільний, і вскочив у свій двір так, що перелякані собаки загавкали були, але зараз позмовкали, пізнавши хазяїна.

— Цитьте, кляті!—гарикнув Корній на їх,—чого ви? Тільки тепер він схаменувся. Чого він біг? От дурний,—наче хто гнався за їм! Гніваючись сам на себе, пішов у хату й кинувся на піл, але не міг заснути й схопився знову. Який час він сидів на полу та дививсь у темряву.

А що там вода? Вийти-б послухати!.. Він вийшов.

Вода шуміла.)

Корній вернувся у хату й сів на полу. І відразу він почув, що сила покидає його, що йому байдуже до всього, до всього!.. Вода... Марта... Демко... знову вода, вода через греблю... Боже мій! Нащо це все? Ох, не того йому треба, а того, щоб серце не боліло. Так болить...

Корній схилився і впав на піл. Сон подужав його.

А вода шуміла, розривала греблю, заливала балку й хатку, де, на грудях у свого милого, спала чистим невинним сном Корнієва дочка.

VI.

Демко прокинувся, бо почув, що йому в спину холодно. Від його руху прокинулась і Марта.

— Оттакої! Поснули!—промовила вона сміючись і стала, але зараз-же скрикнула:

— Ой, лишенько! Чого це вода в хаті?

Демко тим часом, лапнувши себе за спину, почув, що вона мокра. Мацнув по вікно—і там вода.

— Оце диво!—промовив парубок і глянув у вікно.

— А що це?—скрикнув він раптом.

— А що там? що?—питалася злякана Марта.

Демко показав їй на вікно. На дворі було темно, хмарно, але все-ж можна було побачити, що під самим вікном колихалося щось темне, наче вода.

Демко черкнув сірником. Захищаючи його рукою, щоб не погас, парубок глянув по хаті. Долі скрізь було води на п'ядь; з вікна дзюрчала вода і стікала на лаву.

Сірник погас, Марта та Демко zostалися в темряві.

Який час вони стояли мовчки, прислухаючись, і чули, як на дворі, круг усієї хати, щось шуміло, щось ніби терлось об стіни. Тоді парубок знову прихилився до вікна. Він уже догадався, що це було.

— Так і є,—промовив,—вода, по самі вікна вода.

— Та де-ж вона взялася?—питалася Марта, не ймучи віри.

— Греблю прорвало.

— Та невже? А чому-ж у хаті так трохи води?

— Бо двері добре причиняються: що натекло крізь щілини, тільки те й є. А от як розіб'є часом шибку, то зараз повна хата буде. На горище, швидше на горище!

Брѳохаючись по хаті, Демко знайшов світло й за-світив. Відчинив сїни,—і там була так само вода. Тільки надвірні двері вдержували ту силу води, що так-би й линула в хату, скоро двері відчинилися-б.

— Треба поспішатися!—сказав Демко й глянув по сїнях.—А бодай йому!—нема драбини, зосталася на дворі. Ну, та дарма! Ставай, Марто, на діжку, я тебе підсаджу.

Марта стала на діжку, що стояла в сїнях, перевер-нена догори дном, а за нею зліз туди й Демко. Він узяв дівчину на руки й підняв угору. Марта вхопилася за горище. Демко ще підсадив, і вона вже була там. Тоді Демко скочив із діжки.

— Куди-ж ти?—злякалась Марта.

— Я зараз!—одмовив Демко й кинувся в хату.

Там, у скрині, лежало двадцять п'ять рублів гро-шей,—з своїх важких заробітків Демко почав прихо-вувати на нову хату. Поспішаючись, одімкнув парубок

скриню, знайшов гаманець, прив'язав до його мотузочок і надів на шию. Ну, тепер на горище, глянути, що робиться.

— Де ти, Марто?—спитався він вилізши.

— Та ось,—одмовив дівчинин голос у темряві. Голос той трохи тремтів: дівчина боялася.

— Треба продерти покрівлю та подивитися з хати, що воно там робиться,—сказав Демко, находячи Марту. Дівчина так і припала до його.

— Так темно-ж на дворі, нічого не побачимо. Місяць уже зайшов.

— Ні, де-не-де світять на чистому зірки, то трохи видно. Ану лиш, давай!...

Вони вдвох почали продирати покрівлю, обдряпуючи собі руки об соломку та об дерево. Продрали таку дірку, що можна було вистромити голову. Демко висунувся, глянув, але нічого не побачив.

— Треба вилізти,—промовив парубок, і почав продирати ширше. Трохи згодом він уже сидів на хаті, аж біля димаря.

Півнеба було чистого, на йому мигтіли зірки, і при їх Демко побачив, що греблі вже не видно було. Вода лилася через неї, поняла вже всю балку й текла по їй широкою каламутною річкою. Де-не-де щось чорне швидко пливло по воді, то зринаючи нагору, то знову потопуючи.

— Мабуть, з греблі повикручувала вода,—подумав Демко.—Бач, як швидко пливе, це-ж вода так прудко йде.

— А що там, Демку?—питалася Марта, стоячи біля дірки.

— Скрізь вода. От, якби човен!

— Що-ж ми будемо робити?

— Треба щось вигадати.

— А в хаті все загине.

— І справді треба-б хоч дещо з хати повитягати на горище,—сказав Демко й хотів лізти назад. Але саме в цю мить щось дзенькнуло, тоді зашуміло.

— Шкодà вже! Пропала вся худоба ні за цапову душу! Уже якоюсь ломакою розбило шибку—тепер у хаті повно води.

Жаліючи Демко та нарікаючи, швидко зліз назад на горище й глянув у сіни, повисши головою вниз над дверима в хату. Але за стіною він нічого не побачив у хаті, саму воду. На столі в хаті ще горіло світло, і видко було, що вода стояла вже високо.

Враз лампа пихнула й зовсім погасла,—вода залила й її, тоб-то піднялася вище столу. Зробилося зовсім поночі.

— Пропало все,—промовив ще раз сумно Демко.— Ну, нема чого робити, треба думати, щоб хоч самим не пропасти. Знаєш що, Марто?

— А що?

— Коли вода так прибуватиме, то ми не всидимо й на горищі.

— То треба лізти на хату.

— Балка глибока, а хата низенька й маленька, та й стоїть у найглибшому місці. Можемо не всидіти й на хаті.

— Ой, боже мій! Що-ж його робити?

— Треба щось вигадати.

Обоє замовкли й почали думати в темряві.

Марта тремтячими руками держалася за Демка.

— Погукати-б треба!—промовила вона.

Почути їх могли тільки з Корнієвої хати, та й то голос, а не слова. А все-ж треба було це зробити. Демко виліз на хату й що є сили заходився гукати: «рятуйте!» Але вода шуміла на греблі так, що біля греблі, у Корнієвій хаті, його не могли почути. Могли тільки побачити вранці, як розвидниться. Демко вернувся назад і знову стали думати. Але з дум нічого не виходило. Добре-ж як вода не сягне високо до ранку, то їх побачать, і помочи дадуть, а як-же сягне? Якби він був сам, то не побоявся-б кинутись у воду, щоб добитися до сухого, але Марта не вміла добре плавати.

— Стривай!—нарешті промовив парубок і знову поліз у дірку.

— Чого ти?

— Треба глянути.

Він видерся на хату й проліз на той причілок, що був од греблі. Там, біля причілкової стіни, у його лежала деревня, що він її почав уже потроху купувати на хату. Він хотів подивитися, чи її ще не занесло водою. Ні, не занесло. Зверху, на високій купі, лежала біля самої стіни здоровенна вербова колода. Вона вже хиталася на воді, але не пливла, бо вода прибивала її до стіни. На щастя, тут саме й драбина стояла.

— Не бійсь, Марто,—розважав дівчину Демко, вернувшись на горище,—у нас човен добрий буде.

У снігах на кілку висіли в його віжки. Демко досяг їх руками й зняв. Тоді знову подавсь до деревини, зліз до

неї по драбині і прив'язав колоду на один кінець віршовки, а другий закрутив за димар. Тоді вернувся на горище.

— Я прив'язав нашого човна, щоб його не занесло водою. Як набереться води стільки, що й на хаті не всидимо, тоді попливемо.

— Куди?

— Спробуємо впоперек до берега, а коли не зможемо, то куди вода понесе. Там далі, в степу, вода повинна розлитися вшир і де-далі, то все ширше; то вже кудись нас прибіє, до якогось шпиля, чи до скосогору.

— А здержить-же нас двох колода?

— Здержить, бо здорова. Та чого ми стоїмо? Давай сідати, а то ще натомимося, як пливти доведеться.

Вони посідали. Марта притулилася до Демка. Вночішній холод, переляк—усе вкупі примушувало її тремтіти.

— Змерзла, моя голубко? Давай рученята, я нагрію!—казав Демко, голублячи дівчину.

Вона нічого не відмовляла, тільки дужче тулилася до його. І вони сиділи мовчки, слухаючи, як під їми й навкруги їх клекотіла, булькотала й шуміла вода. Ця вода забрала, знищила мало не все, що мав Демко... Тобув убогий, а тепер уже такий, що мотузком хліб доведеться різати. Усе, що було в хаті, тепер у воді, хату мабуть розвалює, бо хатка благоденська, а деревню порозносе. Тепер гинули всі надії на те, щоб Корній оддав за його Марту. Гіркі думи снувалися в Демка в голові, пекли йому душу. Він не витерпів:

...Прив'язана колода піднялася вже аж на хату...

— А що, Марто, то був убогий твоєму батькові в зяті, а тепер уже й поготів, бо всього рішився.

— Коли пощастить вирятуватися, то підемо вдвох та впадемо батькові в ноги. Може батько й змилосердиться.

— А як ні?

— Тоді подождемо трохи... А тоді побачимо. Тільки знай: або твоя, або нічия.

Демко дужче пригорнув дівчину.

А вода все клекотіла, все плюскала та шуміла і на решті сягнула до горища. Демко й Марта повинні були вилізти на хату. Там вони сиділи кілька часу біля димаря і в темряві бачили, як вода сягала все вище й вище. Прив'язана колода піднялася вже аж на хату.

— А що, серце, мабуть уже час тікати з хати,— обізвався Демко.

— Та вже мабуть не всидимо тут.

— Ну, то на одчай!

Демко роззувся. Марта теж роззулася.

— Ех, жалко чобіт та черевиків, а не минеться кидати!— промовив Демко,— бо як часом доведеться обернутися, то погано взутому пливти. Куди-ж їх діти? А положу на димар,— може води там не буде.

І він положив зверху на димар чоботи та черевики. Потім притяг колоду ближче. Води було так багато, що колода вже билася їм об ноги. Демко спершу сів на неї сам. Марта сіла позад його й обхопила його руками. Колода одним кінцем трохи пірнула в воду.

— Ой, лишечко!— скрикнула Марта.

— Не бійсь! Пересуньмось дужче на середину, то буде краще.

Вони посунулись, і потоплий кінець ізнову зачорнів над водою. Демко ще раніше виламав собі на горищі доброго дрючка, щоб керувати своїм химерним човном.

— Марто, добре сидиш?

— Добре.

— Держись за мене дужче!

— Держусь.

— Ну, щасте, доле!

Демко розв'язав віжки на колоді—тепер вона була вільна. Тоді відіпхнувся від хати. Вода бігла прудко, і колоду понесло так, що аж закрутило. Демко хотів був повернути до берега, та колода не човен, а дрючок не весло, і вода погнала їх.

Колода була мало не вся в воді. До того вона хиталася, а як Демко або Марта перехилилися дужче,—пірнала тим або другим кінцем у воду. І парубок, і дівчина були мало не по пояс мокрі. Од води їм було холодно. Але вони на те не зважали, з усієї сили пильнуючи тільки одного,—як-би не обернутися. Демко часом сягав дрючком у воду, думаючи досягти дна, але не знаходив його. Та далі балка ширшала, то й вода мусила розливатися де-далі все ширше.

Пропливши ще трохи, Демко знов сягнув дрючком у воду.

— Дно!—скрикнув він радісно.—От коли-б швидше на мілкіше місце!

Вони пропливли ще далі і враз почули, що вода

дужче заклекотіла у їх біля ніг, і колода попливла прудкіше. Демко спробував дрючком,—дна вже не було.

— От тобі й маєш! Чого-ж це воно?

А колода ще дужче почала поспішатися. І Демко відразу пригадав щось це: колода звернула не праворуч, а ліворуч. Демко похолов. Балка тут розходилася двома гілками, і ліворуч було глибоке провалля. Туди несла вода їх колоду. Коли їх кине в те провалля, то вже вони живі не будуть. От дурень клятий він! Чому він і досі не згадав про це, чому він не силкувався повернути колоду праворуч, а тепер занастив і дівчину, й себе.

А тим часом провалля наближалось. Його не видно, звісно, було, але вже виразно чути було, як шуміла вода, спадаючи в глиб. Треба було щось робити.

— Марто, а чи ти знаєш, куди нас жене?

— Знаю,—у провалля.

— А знаєш, що буде?

— Знаю... потопнемо...

І дівчина ще дужче притулилася до Демка.

— Слухай, серце: я добре плавати вмію. Я кинусь у воду й попливу, а ти держись за мене.

— Куди ж ми пливтимем?

— Тут управоруч шпиль. Будемо націляти так, щоб впливти на його. Може потопнемо, а може й впливемо.

— Добре, кидайсь, бо ось-ось круча.

Демко перехилився з колоди і, простягнувши руки, ліг на воду, впоперек течії. Вода гнала його назад, але він боровся з нею, розбивав її грудьми. Марта однією рукою

держалася за його, а другою пособляла собі пливти. Вони билися так який час, перерізаючи течію впоперек, і дуже мало посунулися наперед.

Та таки-ж посунулися! Що вони справді посувалися, це їм видко було, бо якісь чорні речі—дерево, гілки, чи ще щось,—пливло їм назустріч і минало їх, швидко линучи до кручі. Демко добре плавав і хоч мало що перед себе бачив, але плив і плив.

— А що, Марто, важко?

— Ні.

— Гаразд!

Але де-далі—сили меншало, це вже починав Демко почувати. Та зате й вода мов не так прудко стала йти. Враз Демко почув, що його нога черкнула об щось тверде. Він спробував ногою.

Шпиль!

І справді це був шпиль: Демко й Марта могли стати по пояс у воді й відпочити.

— А що тепер будемо робити?—спиталася дівчина.

— Он що!—і Демко показав рукою.

Марта глянула, і в темряві замаячило перед нею дерево. Відкіля це? Згадала!—це-ж той дуб, що сам росте на степу. Тепер він їх обрятує.

За кілька хвилин наша мандрівна пара вже була біля дерева, а потім і на дереві.

VII.

Корній прокинувся, як уже зовсім розвиднилося. Може-б іще спав, та застукано до його в вікно. Він схопивсь і вибіг із хати. Там стрів наймита.

— Біда, дядьку!

— Яка?

— Греблю прорвало й балку залило водою.

Корній повернувся і глянув на балку. Демкової хати не видно було зовсім. Сіро-руда широка течія виповняла балку, текла прудко і простяглась аж геть-геть у степ. Гребля була вся в воді.

— І Демкову хату потопило. Оце лихо! А я встав та пішов до волів, коли дивлюсь...

І балакучий наймит почав розказувати, як він побачив уперше воду, як ізлякався, як застукав у вікно. Він за своєю оповіддю й не помічав, що Корній мовчить і нічого йому не каже. А в тім, Корній і завжди був мовчазний,—не було дива, що й тепер мовчав.)

— Треба буде на село бігти, людей сповістити, а то тут мабуть не без нещастя!—казав далі наймит.

— Яке там нещастя!

— Та хто-ж його знає, що воно з Демком сталося. Може заснув, а вода його й тече...

— Демко поїхав у город.

— Ба ні, не поїхав. Тільки думав їхати, а не поїхав.

— Що ти плещеш! Я сам бачив, як він виїздив з двору.

— Та то-ж він не в город... Я спершу сам думав, що в город, а тоді дивлюсь,—уже як спати на тік пішов,—аж він їде додому. То я й думаю собі: то виходить, він не в город їздив, а на село. То вже й не знаю, що він далі робив, бо заснув.

— Так біжи-ж на слободу швидше!—звелів Кор-

ній.—Та швидше-ж, кажу тобі! чого ти баришся, бісова личино!—grimнув він зовсім несподівано.

Наймит кинувся з двору.

Корній пішов у хату й сів, зіпершиися на стіл.

Він бачив, що наймит казав правду, що Демко справді ночував цю ніч дома. І коли він спав, то міг і не вийти з хати.

Цього Корній не сподівався. Він хотів знищити хату, прогнати з своєї землі того, хто (він так думав) не мав права на їй жити, прогнати геть настирного парубка, щоб він не в'яз до його дочки, але смерти йому він не хотів, він цього гріха на свою душу не бажав.

А зробив!

А може-ж іще не зробив? Може Демко вирятувався?.. Ні, коли спав, то не вирятувався: хатка низенька, у темряві вода на неї шугнула—й край.

А він, Корній, душогуб.

Господи, невже цьому правда? Ні, цього не може бути! Парубок здоровий, плавати вміє,—чого йому топнути? Запевне вирятувався. Що там іще вигадувати!

І Корній силкувався сам себе впевняти, що так саме зробилося, як йому хочеться.

Щось затупотіло біля вікон. То поприбігали люди. Треба до їх вийти. Корній вийшов, силкуючись не виявляти перед їми свого непокою. Вкупі з людьми він пішов ближче до води. Там стояли, гомоніли про те, чого це греблю прорвало та як це її прорвало. Одні казали, що вона вже була стара, а оця велика вода від дощів як наперла на неї, то й поламала; другі доводили, що треба було частіше оглядати греблю; треті

клопоталися, щоб пошукати, де Демко. Ну, та вже коли в хаті зостався, то туди не можна буде лізти, поки вся хата в воді. Нехай вода спаде, тоді й можна буде. А може поплив, і коли не вплив, то гляди, чи не прибило тіло до берега. Кільки чоловіка пішли вздовж балки понад водою, а інші zostалися вкупі з Корнієм, стояли й розмовляли про нещастя. Раз-у-раз приходили з села ще люди дивитися на лихо,—чутка про його вже розкотилася по слободі. Коли враз почулося, що хтось біжить, почувся крик, чи плач якийсь. Корній озирнувся і побачив, що з шпигля збігала його наймичка Пріська.

— Ой, лишечко-ж мені! Ой, шо-ж воно тепер буде?—голосила дівчина, надбігаючи до людей.

— Чого ти кричиш?—спитався Корній.

Але вона нічого не відмовляла, тільки дивилася на воду, а тоді враз мов упала додолу й сіла, обхопивши коліна руками. І припадаючи головою до колін, почала голосити:

— Ой, Марточко-ж, моя, лебідонько моя, сестричко моя! Ой, нащо-ж я тебе пускала, нащо-ж я тебе з собою не забрала, а тепер поняла бистра вода твоє біле тіло!..

Корній кинувся до неї і вхопив її за плече.

— Що ти кажеш, дурна? га?—Він трусив її за плече, штовхав.—Кажі зараз, чого ти виєш?

— Ой, як-же мені не плакати, коли там Марта, коли там моя сестричка!..—відмовляла дівчина своїм голо-сінням.

— Де—там?

Дівчина махнула рукою на воду.

— Чи ти не здуріла? Вона-ж пішла з тобою до церкви.

— Ой, якби-ж то вона до церкви, а то-ж вона мене саму відіслала, а сама до Демка на часиночку, на хвилиночку забігла, та й досі-ж її нема!...

— Брешеш, гиродко! — крикнув несамовито Корній.—Брешеш! Кажи мені зараз правду, а то я тебе тут і вб'ю! Де Марта?

— Пішла до Демка, та й не вернулася.

Корній поточився, але вдержавсь, повернувся і пішов у хату.

Люди, вражені, мовчки стояли на березі, а серед їх сиділа дівчина.

Її голова, зіперта щокою на ліву руку, то припадала до колін, то знову піднімалась, і сумний голос витяжний не переставав тужити:

— Ой, сестричко-ж моя, лебідонько! Золоте мое зернятко, дорога моя душечко! Та ти-ж мені вірненькою подругою була, раз-у-раз мене поражала, а тепер ти не та стала: ні словом до мене не промовиш, ні оченьками не зглянеш!.. Поняла тебе вода бистрая, холодная, твоє білеє тіло занесла...)

VIII.

Корній увійшов у хату Що це сталося? Щось страшне.

Еге-ж, він утопив свою дочку.

А з нею ще одну людину.

Він утопив свою дочку... Як вона була мала, йому було байдуже до неї. Але як вона зосталася в його

одна, то всю ту любов, що на неї була здатна його горда й похмура душа, він оддав їй. Правда, він не попускав їй волі, він не хотів оддати її за Демка, але то було його батьківське право, йому здавалося, що їй буде краще за Демка не йти. Він був з нею похмурий, але це така вже в його вдача була. А тепер, як він утратив її, тепер тільки він зрозумів, яка вона йому дорога була! Тепер вона була йому незмірно, без ліку дорогша, ніж як була жива.

Та ще й як утратив! Своїми руками штовхнув у яму, втопив!

От до чого довела його гордість та прихильність до багатства! За той нещасний двір він ізненавидів Демка. Його-ж зненавидівши, а багатство влюбивши, не схотів і Марти за його віддати, схотів прогнати парубка геть і ось—прогнав!

Убив двох людей, і з-межи їх одна—то найдорогше, що мало його серце на цім світі, то його дочка!

Душогуб, двічі душогуб!

Корній упав на піл і застогнав. Тяжким, нестерпучим болем тупим згнітило йому серце, душу. Він мов перестав розуміти все, що круг його було, що робилося, перестав розуміти, що він живе і чув тільки одно: біль, біль отой страшний...

Наймити кілька разів зазирали в хату, дивилися, що там, а Корній нічого не чув і лежав, упавши обличчям ниць на стіл, мов мертвий. І справді, все в йому на той час умерло, тільки той страшний біль і був живий.

Прийшов час обідати, і один наймит ізважився по-

кликати хазяїна в другу хату до обіду. Це очутило трохи Корнія. Він підвівся й махнув рукою.

Наймит вийшов. Корній устав і сів на лаві.

Уривки з думок почали снуватись у його в голові.

Що він скаже перед богом? Бог його спита, як Каїна: де ти дів свою дочку?—і що Корній скаже на страшному суді?

Ох, якби він міг вернути те, що було. Демко був би йому таким любим сином, як Марта дочкою.

Демко? Марта? Вони сплять на дні у тій балці. Корній тепер знає, що це так.

Він ізнову застогнав з того страшного болю.

Хто це плаче? чого? Корній силкується пізнати цей голос і таки пізнає: це плаче Пріська. Вона так любила Марту. І думає, що вона тут винна. І от ще й цю третю людину він нещасливою зробив: вона каратиметься ввесь вік, ізгадуючи про Марту.

Чи в неї так болить, як у його? А хіба вона вбила свою дочку та її судженого?

Як довго тягнеться! І доки-ж воно так тягтиметься?

Піти йому, пошукати їх. Ні-ні, він не може, не може! Бачити, як їх витягають із води пухлих, мокрих!..

Він стогнав, він вив з нестерпного душевного болю і сам не помічав, як бився головою об стіну.

Насунула темрява, ніч,—Корній сидів. Його очі нічого не бачать і він не хоче нічого бачити...

Ні, щось є... Щось довге... Біліє... Корній силкується розглядіти його й ніяк не може зрозуміти, що воно. А воно мов виростає, стає перед їм і йде до його, і йде.

То людина. Тільки яка чудна людина: одутла, пухла. Чого вона мокра? І з зеленими очима... От вона зняла руки, простягає до його. І Корній пізнає щò то: це втоплений Демко. Ох, як він на його дивиться, як горять у темряві його зелені очі...

Несамовито скрикує Корній і кидається з хати. Помацки хапає в сінях налігач і тікає з сіней.

Швидше, швидше, а то він, той Демко, його дожене! А треба від його втекти, треба рятуватися від його, а то він і його, Корнія, затягне в ту воду. Не страшна вода, але страшний той Демко. Ні, не Демко, тільки його очі, зелені очі, як у жаби!..

Корній побіг у хлів. У темряві прив'язав до бантини налігача, зробив петлю.

А стривай: тут його нема?

Корній озирається і знов помічає те біле й довге. Він, він!.. Ні, не він... Це Марта. Ух, уся набрякла у воді... очі і в неї зелені, так і горять...

Корній не міг уже й скрикнути, тільки кинувся геть із хліва. Він спинився серед двору. Вночішній холод трохи очутив його. Ні, треба бути на дворі, а то в хаті він іздуріє. Тут небо, зорі...

Корній зостався на дворі. Він увесь тремтів, з острахом невимовним озирався, але не бачив тут уже нікого. Потроху притомність вернулася до його, він почав думати:

— Це вони по мою душу приходили. Смерть моя недалеко. Тільки-ж ставати на божий суд—душогубом!..

Якби на його накинуто яку кару тут, на землі, щоб він, поки вмере, міг спокутувати свій тяжкий гріх! Тоді-б

легше було йому ставати перед бога. Але-ж хто на його накіне кару? Ніхто не відає, що він це зробив. Хіба покаятися перед людьми?

Корній думає про це, і ця думка ні трохи його не лякає. Ще й мовякусь полегкість він у душі почуває. Так і зробить: покається, нехай зашлють його на Сибір, може він хоч трохи спокутує свого гріха.

Але не верне дочки з водяної труни!

Він застогнав...

Уже світало, як він вернувся знов у хату. Він підждав трохи, поки зовсім розвидниться. Тепер треба йти.

Він устав і почув, що у дворі щось загомніло. Може то вже довідалися, хто зробив, то прислано його в'язати? То й краще: швидше буде.

Він одчинив двері і став на порозі. І відразу побачив, що двоє впало перед їм навколішки.

— Тату, помилуйте, не занпащайте нас!..

Темрява обнімає Корнія, і, як підтятий дуб, він падає перед Мартою та перед Демком.

Поминуло кілька часу. В балці вже нема хатки: то її вода розваляла, а то таки й не треба було: Демко хазяйнує тепер у Корнієвій хаті.

Після того страшного випадку Корній довго був хворий.

Як він устав, то це вже була зовсім инша людина.

Він посивів, ізгорбився, але нема вже тієї похмурости в його: він і зостався неговіркий, як був, тільки-ж тепер тиха ласкавість виглядає йому з очей.

До хазяйства він не мішається. Усім порядкує Демко з Мартою, і люди не жаліються на їх, а знають, що в їх завсігди можна засягти братерської помочи.

А старий Корній утішається онуками...